

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁRSKA PRÁCA

NITRA 2010

MAREK FUNA

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ETICKÉ ASPEKTY ENVIRONMENTÁLNEJ KRÍZY

Bakalárska práca

Študijný program: Politológia 316

Školiace pracovisko: Katedra politológie a európskych štúdií

Školiteľ: Doc. PhDr. Ivan Dubnička Phd.

Konzultant:

Nitra 2010

Marek Funa

Čestné prehlásenie

Dolu podpísaný Marek Funa, poslucháč 3. ročníka študijného odboru Politológia, externá forma štúdia, čestne prehlasujem, že bakalársku prácu s názvom:

Etické aspekty environmentálnej krízy

som vypracoval samostatne pod odborným vedením vedúceho bakalárskej práce. Zároveň vyhlasujem, že v bibliografii tejto bakalárskej práce som uviedol pramene a literatúru, ktorá bola použitá pri jej tvorbe.

V Nitre dňa: 09.07.2010

.....

Pod'akovanie

Týmto srdečne ďakujem školiteľovi Doc. PhDr. Ivanovi Dubničkovi PhD., za všestrannú pomoc a cenné odborné rady, ktoré prispeli k skvalitneniu tejto bakalárskej práce. Zároveň ďakujem svojej rodine za podporu a prejavenu dôveru počas štúdia a tvorbe bakalárskej práce.

Abstrakt

Funa Marek : **Etické aspekty environmentálnej krízy** [Bakalárska práca] – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta; Katedra politológie a európskych štúdií. – Školiteľ: Ivan Dubnička – Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.). – Nitra: UKF, 2010.

Počet strán 50.

Práca predstavuje stručnú chronológiu vzniku environmentálnej krízy od jej počiatkov po dnešok. Zaoberá sa najzávažnejšími zmenami v ekosystéme a devastáciou životného prostredia, spôsobené činnosťou človeka. Oboznamuje čitateľa s konkrétnymi aspektmi krízy a ich etickým pozadím. Hlbšie sa zapodieva otázkami konzumizmu, a vplyvom krajín tretieho sveta na neustále sa zhoršujúce klimatické podmienky. V závere sa zaoberá vznikom environmentálnych organizácií, ich úlohou a výsledkami.

Kľúčové slová:

Environmentálna kríza, životné prostredie, devastácia, ekológia, etické aspekty, konzumizmus, krajiny tretieho sveta

Zusammenfassung

Marek Funa: **Ethische Aspekte der Umweltkrise.** (Bachelor-Arbeit)

Universität K. F. in Nitra. Philosophische Fakultät;

Abteilung für Politologie und Europäische Studien.

Tutor: Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD - Abschlussqualifikation:

Bachelor (B.A.), Nitra: UKF, 2010. Seitenanzahl 50.

Diese Arbeit enthält eine kurze Chronologie der Umweltkrise von ihren Anfängen bis heute. Es behandelt die gravierendsten Änderungen im Ökosystem und Umweltzerstörung, die durch menschliche Aktivitäten verursacht wird. Es informiert den Leser über konkrete Aspekte der Krise und ihre ethischen Hintergründe. Tiefergehend beschäftigt es sich mit Fragen des Konsumismus und dem Einfluss der sich ständig verschlechternden Wetterbedingungen in den Ländern der Dritten Welt. Schließlich wird in der Arbeit die Entstehung von Umweltorganisationen, ihren Aufgaben und Ergebnissen beschrieben.

Schlüsselwörter:

Umweltkrise, Umwelt, Zerstörung, Ökologie, Ethische Aspekte, Konsumismus, Länder der Dritten Welt

Obsah

Úvod	9
1. Základné pojmy	16
1.1 Ekológia a jej filozofické smery	16
1.1.1 Ekológia	16
1.1.2 Ekofilozofia	16
1.2 Environmentalistika, environmentalizmus a Environmentálna kríza	18
1.2.1 Environmentalistika	18
1.2.2 Environmentalizmus	19
1.2.3 Environmentálna kríza	20
1.2.4 Environmentálna etika	20
2. Environmentálna kríza a jej podstata	21
2.1 Etický aspekt	21
2.2 Konzumizmus	23
2.2.1 Konzumizmus	23
2.2.2 Socializácia a konzumizmus	25
2.2.3 Autogenéza konzumizmu	28
2.2.4 Etické aspekty konzumizmu	29
2.2.5 Má konzumizmus budúcnosť?	30
2.3 Problematika krajín tretieho sveta	32
2.3.1 Rozvinuté krajiny	33
2.3.2 Rozvojové krajiny	34
2.3.3 Ekológia a krajiny tretieho sveta	38
3. Existujú východiská z environmentálnej krízy?	40
3.1 Aktivity environmentálnych hnutí	41
3.1.1 Reformné environmentálne hnutie	41
3.1.2 Nový poriadok a morálna väčšina	42
3.1.3 Nový ekologický liberalizmus	43
3.2 Význam etických a morálnych	45
Záver	47

Úvod

Človek a príroda. Najinteligentnejší tvor na planéte (brané z prirodzeného antropocentrického pohľadu človeka) a prostredie v ktorom sa nachádza, ktoré zveľaďuje, pretvára, buduje ale zároveň ničí svojimi neustále sa meniacimi potrebami, a zvyšujúcimi sa nárokmi. Tento človek sa približne od polovice sedemdesiatich rokov 20. storočia dostáva do konfliktu z následkami svojej činnosti, t.j. zdevastovaním planéty, znečistenou atmosférou a hydrosférou. Pomaly ale isto sa prepracoval k poznaniu, že *veľký prísľub bezhraničného pokroku opierajúci sa o „ovládnutie prírody“, materiálnu hojnosť a šťastie pre maximálny počet ľudí, vďaka technokraticky chápanému priemyselnému rozvoju, konzumnému spôsobu života a morálnemu úpadku bohatej časti ľudstva zlyhal*¹. Následkom toho sa ľudstvo ocitlo v ohrození, ktoré nevyplýva len zo zdevastovaného životného prostredia, ktoré má na svedomí, ale v ohrození je samotná jeho existencia, prežitie! Touto problematikou sa už niekoľko desaťročí zaoberajú vedecké tímy, ktoré mapujú, analyzujú daný konflikt a jeho následky, ale faktom zatiaľ zostáva, že kríza vyvolaná spomínaným konfliktom neustupuje, ale rozrastá sa! Ľudstvo prestáva reagovať na morálne apely biológov, klimatológov, sociológov a čiastočne aj politológov. Je čím ďalej tým viac slepé a hluché voči tomu, čo sa deje s jeho životným prostredím. Dôsledkom toho sa ocitlo pred rozhodnutím, kedy treba radikálne zmeniť postoj voči prírode, prehodnotiť vžitú predstavu o človeku a jeho mieste a poslaní na tomto svete.

Globálna environmentálna kríza je viditeľnejšia čoraz viac. Nejde teda len o počítačové simulácie procesných dejov na planéte, ktoré sú skúmané v laboratórnych podmienkach a podávané v podobe katastrofických scenárov. Prezentované vedeckými tímami, alebo ako obľúbená téma, hollywoodskymi filmovými režisérmi.

¹ KUČÍREK, J.: Ekofilozofia včera, dnes a zajtra, Nitra 1995, str.7

Denne získavame stále jasnejšie dôkazy o tom, že globálne znečisťovanie ohrozuje nielen našu kvalitu života, ale mohlo by poškodiť samotnú podstatu života!

Akým spôsobom človek ničí ovzdušie, znečisťuje vodu a pôdu? A aký dôsledok má jeho počinanie na faunu a flóru a v neposlednom rade na neho samého? *„Človek – civilizácia, je existenčne závislá od prírody a jej prirodzených pochodov, ako aj od jej materiálnych zdrojov. Významný fenomén civilizácie predstavuje energia, ktorá je exemplárnym dôkazom závislosti ľudstva od prírody a predovšetkým od jej zdrojov. Civilizácia si už nevystačí so zdrojmi, aké potrebovala napr. paleolitická kultúra a jej tvorca a nositeľ – lovec, pre udržanie svojej existencie. Musí vyrábať, respektíve premieňať prírodné zdroje na energiu, ktorá jej zaručuje chod. Tento proces je možné porovnať s látkovou výmenou, na ktorej princípe funguje všetko dianie v prírode. Ako človek zdokonaľuje techniku a tým i svoju civilizačnú úroveň, stále viac sa stáva závislým na energii, ktorej výroba je zas závislá na množstve vhodných a dostupných premeniteľných zdrojov. Zatiaľ čo v prírode prebieha látková výmena za účelom udržania existencie, čo najracionálnejším spôsobom, teda bez možnosti vzniku nadprodukcie (a aj keď nejaká nadprodukcia vznikne, je opäť racionalizovaná, a tvorivo rozvíjaná), človek je výnimočný práve pre svoju schopnosť produkovať nadprodukciiu, a práve tá ho núti byť aj jej konzumentom.“*² Primárnym problémom celého procesu je neustále sa zvyšujúci tlak civilizácie na prírodné zdroje spôsobené preľudnením v určitých miestach a populačnou explóziou. Čím väčší je prírastok obyvateľstva tým väčší je tlak na prírodné zdroje a spotrebu energie. V roku 1776 žila na našej planéte približne 1 miliarda obyvateľov. V roku 1945 2,3 miliardy, v roku 2006 6,5 miliárd. Tento trend bude naďalej pokračovať a v roku 2050 by mal počet obyvateľov dosiahnuť hodnotu 9,1 miliárd.

Z nárastom populácie úzko súvisí aj spotreba energie. Výroba elektrickej energie patrí medzi tie odvetvia, ktoré sa popri ťažkom priemysle výraznou mierou podieľajú nielen na znečistení ovzdušia

² DUBNIČKA, I.: Kultúra a environmentálna kríza, Nitra 2007, str.13

(tepelné a jadrové elektrárne) ale aj na pretváraní krajiny (vodné a veterné elektrárne). Aj keď posledné dva spomenuté typy sú diskutabilné, pri výrobe elektrickej energie sa v nich nespália fosílna palivá, ani nespotrebovávajú nerastné bohatstvo, a tým neznečisťujú životné prostredie, predsa určitou mierou zasahujú do ekosystému. Vodné elektrárne úpravou a prehradením vodných tokov, ktoré bránia migrujúcim druhom rýb v prirodzenom rozmnožovaní a priamo tak vplývajú na biodiverzitu krajiny.

Zlepšenie v tomto smere neprineslo ani vybudovanie obtokových kanálov, tzv. rybích ciest a teda jedinou cestou je umelý výter a vysádzanie rybích násad. Vplyv veterných elektrární je podobný aj keď zatiaľ pre menšie rozšírenie menej evidentný. Okrem devastácie vzhľadom krajiny vytvárajú obrie vrtuľové listy pri vysokých otáčkach spektrum frekvencií, ktoré negatívne vplývajú na vtáctvo, zver a aj človeka. Aj keď väčšina tohto spektra je pre človeka nepočuteľná, niektoré štúdie poukazujú na neblahý vplyv na ľudskú psychiku. Jadrová energia sa v niektorých smeroch javí ako čistá. No na výrobu elektrickej energie sa využívajú suroviny zeme, rádioaktívny urán a jeho riadené štiepenie. Pri dodržaní technológií a bezpečnosti prevádzky je jedinou emisiou vypúšťanou do ovzdušia vodná para sekundárneho okruhu chladenia. V opačnom prípade sa jedná o ekologickú katastrofu s ďalekosiahlymi následkami. Niemenej problémová je likvidácia rádioaktívneho odpadu, ktorý je činný ešte mnoho desiatok rokov po odstavení z elektrárne. Podstatne horší a trvalejší vplyv na životné prostredie majú tepelné elektrárne. Výroba elektrickej energie prebieha na princípe spaľovania fosílnych palív.

Odhliadnuc od devastácie krajiny spôsobené ťažbou uhlia, ropy a zemného plynu, tepelné elektrárne sú významnými producentmi oxidov síry, dusíku, oxidu uhličitého a pevných častíc v podobe sadzí. Týmto plynom hovoríme skleníkové plyny.

Spektrum skleníkových plynov, ku ktorým patria všadeprítomné emisie oxidu uhličitého, sa hromadia v horných vrstvách atmosféry a zadržujú v nej slnečné teplo. Vzniká tzv. skleníkový efekt, ktorý mení

klimatické podmienky a ohrozuje všetko živé na zemi. Nebezpečie skleníkového efektu je v neustálom otepľovaní, ktorého rast je zaznamenaný po celom svete a klimatické zmeny sú rýchlejšie než kedykoľvek v minulosti. Dôkazom nech nám je celosvetová vlna prírodných katastrof, od sucha cez uragány, tajfúny až po povodne postihujúce Európu, severnú a strednú Ameriku a práve tak indický subkontinent a Čínu. Vráťme sa ešte k problematike fosílnych palív. Uhlie, zemný plyn a ropa, sú čoraz viac využívané a nesmieme zabudnúť, že svetové zdroje nielen surovín ale aj fosílnych palív nie sú nevyčerpatelné. Väčšina existujúcich prognóz odhadujúcich životnosť fosílnych zdrojov energie počíta s horizontom roku 2100. V roku 1996 odhadla britská spoločnosť British Petrol vyčerpanie zásob ropy do roku 2036, zásob zemného plynu do roku 2056, a zásob uhlia do roku 2210. Vyčerpanie zásob uránu, zdroja nukleárnej energie sa odhadujú do 2073³. Je isté, že tieto odhady nemôžu byť stopercentné a treba rátať s istou odchýlkou, ale jednoznačne môžeme prehlásiť, že zásoby týchto fosílnych zdrojov energie nie sú nekonečné a vývoj alternatívnych zdrojov, akými sú napríklad slnečná energia, vietor alebo morský príliv a odliv, nedosahujú takú úroveň, aby mohli pokryť celosvetovú spotrebu energie.

Toto je krátky zoznam len niektorých problémov, ktoré budú v blízkej budúcnosti zaťažovať nielen vedecké tímy ale aj samotné obyvateľstvo. Cieľom tejto práce je oboznámenie sa so súčasnou environmentálnou problematikou a načrtnúť možné teoretické a praktické východiská.

³ KRIVOŠÍK, J.: Slovenská energetika v číslach, Bratislava 1999, str. 5

Hypotézou predkladanej práce je: V teoretickej rovine existuje možnosť ako vytvoriť účinnú bariéru voči negatívnym dopadom environmentálnej krízy. Kľúčovým východiskom z popisovaného stavu by mohol byť vznik environmentálnych organizácií a hnutí. Predpokladajme existenciu organizácie, ktorej náplňou by bolo široké spektrum činností, počnúc výchovou budúcich generácií v zmysle ochrany životného prostredia, prednášaním a medializovaním akútnych problémov, ktoré sa týkajú danej lokality, tlačením letákov, organizovaním akcií a zbierok, a končiac aktivitami na politickej úrovni ako poradný orgán v procesoch, ktoré sa dotýkajú ekológie. V globálnom ponímaní by existencia takejto organizácie mohla svojimi aktivitami zamedzovať politickým rozhodnutiam, ktoré by boli v rozpore so zásadami ochrany životného prostredia. Výučbou environmentálnych predmetov na školách od nízkeho veku až po dospelosť môžeme predpokladať vytvorenie takého hodnotového rebríčka, ktorý by umožňoval žiť ľudstvu šetrne vo vzťahu k prírode. Splnením oboch podmienok existuje určitý predpoklad, že vznikne proces, ktorý by z dlhodobého hľadiska revitalizoval zdevastovanú prírodu a udržal prostredie trvale obývateľné nielen pre človeka.

Pri rozpracovaní témy „ Etické aspekty environmentálnej krízy“ sme použili ako primárnu, nosnú literatúru prepracované vydanie knihy „Zelená svatozář“ autora Erazima Koháka, „Kultúrne aspekty environmentálnej krízy“ Ivana Dubničku, „Ekofilozofia včera, dnes a zajtra“ Juraja Kučírka, „Sedem smrteľných hriechov“ Konráda Lorenza , „Ekologie, pospolitost a životní styl“ Arne Naessa, „Gaia – Nový pohľad na život na Zemi“ Jamesa Lovelocka, a „Hlboká ekológia“ autorov Billa Devalla a Georga Sessionsa. Pri práci sme využívali komparatívnu metódu jednotlivých diel a ich častí. Ako doplnkovú literatúru pre hlbšie porozumenie tém, ktoré nadväzujú na hlavnú tému a čerpanie štatistických údajov sme použili diela „Země na misce vah“ a „Nepříjemná pravda“, autora Al Gora, „Marné iluze“ Johna Graya, „Ohrozená kultúra“ Josefa Šmajsa, „Takzvané zlo“ už spomínaného autora Konráda Lorenza, „Pôvod druhov“ a „Cesta prírodovedca okolo sveta“ Charlesa Darwina, „Třetí šimpanz“ Jareda Diamonda, „Globalizácia - rázcestie civilizácie“ Milana Šikulu, „Slovenská energetika v číslach“ Juraja Krivošíka a „Sebezáchova evropy“ autora Helmuta Schmidta. Okrem už spomínaných diel sme pre aktuálnosť nových poznatkov využívali český mesačník 21. stoloetia, ktorý sa zaoberá širokým spektrom tém, nových poznatkov v prírodných vedách a nových technológiách, a ich vplyve na budúcnosť.

Úvod tejto bakalárskej práce nám v krátkosti priblížil vznik, problematiku a dopad environmentálnej krízy na spoločnosť, jej možné scenáre a kroky ktoré sa v dnešnej dobe podnikajú proti jej rozširovaniu.

V prvej kapitole sa oboznámime zo základnými pojmi, ich obsahom a významom, ktorý nám pomôže lepšie pochopiť danú problematiku.

Obsahom druhej kapitoly budú témy, ktoré sa priamo dotýkajú environmentálnej krízy a jej etických aspektov. Hlbšie sa zameriame na otázky zaoberajúce sa dopadom environmentálnej krízy na spoločnosť, konzumizmus a problematiku krajín tretieho sveta.

Tretia kapitola nám predstaví niekoľko environmentálnych organizácií a oboznámi nás z ich aktivitami a výsledkami. Taktiež spomenieme niektoré zásady morálnych ekológov, ktoré by mali byť aplikované pri výchove nových generácií.

1. Základné pojmy

Cieľom prvej kapitoly je uvedenie a zadefinovanie kľúčových pojmov tejto práce. Termíny ako ekológia, environmentalistika a environmentalizmus sú dnes dá sa povedať všeobecne známe, menej známy je však význam a obsah týchto pojmov, ktorý sa veľmi často zamieňa. Širšia verejnosť slová dokonca považuje za synonymá. A aj medzi odborníkmi dochádza k určitým rozporom v interpretáciách jednotlivých pojmov. Správny výklad a zatriedenie týchto termínov bude teda východiskové pre správne pochopenie a analýzu etických aspektov environmentálnej krízy.

1.1 Ekológia a jej filozofické smery

1.1.1 Ekológia. Základným pojmom tejto práce je ekológia. Ekológia je v odborných publikáciách definovaná ako veda, ktorá sa zaoberá interakciou, teda vzájomným vzťahom medzi organizmami a životným prostredím a vzťahom medzi organizmami navzájom. Pôvod slova je grécky, kde *ekos (oikos)* znamená obydlie a *logos* veda. Termín a definícia v tomto zmysle pochádza od nemeckého biológa, darvinistu Ernesta Haeckela, profesora Jenskej Univerzity z roku 1866. Ako samostatná veda bola oficiálne uznaná až na medzinárodnom botanickom kongrese v Bruseli v roku 1910. Podľa A. Naessa: „*Biológia je stredom dnešného sveta. Tri odvetvia biologického výskumu výrazne ovplyvňujú budúcnosť druhu Homo sapiens, a týkajú sa tak nás všetkých. Sú to biologické zbrane, génové inžinierstvo a ekológia*“⁴. Ekológia je mnohými vedcami považovaná za interdisciplinárnu, a je pre ňu typický prístup či metodológia, ktorú môžeme charakterizovať jednoduchým heslom „všetko zo všetkým súvisí“.

⁴ NAESS, A.: Ekologie pospolitost a životní styl, Abies 1993, str.59

Primárne sa zaoberá širokým spektrom základných biologických disciplín ako sú zoológia, botanika, mykológia, mikrobiológia. Ďalšie vedné disciplíny ako sú geológia, pedológia, klimatológia a hydrológia ju sekundárne dopĺňajú. Ekológia študuje ekosystémy, ich štruktúru, organizáciu a zmeny, ktoré v nich prebiehajú. Poskytuje teoretické a praktické poznatky pre riešenia problémov životného prostredia. Ekológiu teda budeme chápať vždy len v súvislostiach systémových vzťahov s vonkajším prostredím. Termín „ekologická kríza“ bude označovať krízu čisto prírodnú, spôsobenú zväčša činnosťou človeka.

1.1.2 Ekofilozofia. Koncom 20. storočia, ako špecifická reakcia na hroziacu ekologickú krízu sa začala formovať ekofilozofia, alebo presnejšie povedané environmentálne orientovaná filozofia. Jej vznik je výsledkom pokusu o vytvorenie nového systému hodnôt a seba prehodnotenia vzťahu „človek- príroda“, nazývaného tiež „zelená revolúcia“. Nemá za cieľ riešiť konkrétne úlohy, zaoberá sa filozofickým pohľadom na problémy spojené s existenciou ľudstva (kultúry) a jeho vplyvom na ekosystém z rôznych filozofických hľadísk (gnozeologického, ontologického, metodologického...atď.). Vytvára spojenie ekológie a filozofie, a predstavuje osobný hodnotový systém a svetonázor, ktorým by sa mal človek riadiť pri rozhodovaní (pokiaľ je pevne presvedčený, že sa jedná o správne rozhodnutia). Na základe týchto tém bola tvorená hlboká ekológia.

Pojem hlboká ekológia (deep ecology) zaviedli v roku 1973 nórsky filozof Arne Naess a austrálsky ekologický aktivista John Seed, na rozlíšenie dvoch typov ekologického prístupu. Jedno povrchové (shallow) zamerané na boj proti znečisťovaniu životného prostredia a zachovania prírodných zdrojov, a druhé hlbinné (deep) usilujúce o radikálne riešenie environmentálnej krízy. V druhej spomenutej sa pokúsili popísať hlbší duchovnejší prístup k prírode. Podľa Naessa je *„hlbší prístup výsledkom citlivej otvorenosti voči nám samým a voči mimoľudskému životu okolo nás. Podstatou hlbkej ekológie je klásť o ľudskom živote, spoločnosti a prírode otázky prenikavejšie, zasahujúce*

hlbšiu podstatu problému“⁵, preto siaha ďalej ako plytký, obmedzený a čiastkový prístup povrchovej ekológie k problémom životného prostredia. Pokúša sa vyjadriť ucelený filozofický a náboženský svetonázor. Zachádza za hranice oblasti vedeckých faktov do vnútorného rozmeru človeka a do úrovne „múdrosti Zeme“. Podľa vyššie spomenutých autorov v knihe *Myslet jako hora*, „*hlboká ekológia spoznáva, že dlhodobo účinné v ochrane života na našej planéte nemôže byť nič menšie ako úplná revolúcia v našom myslení*“⁶. Je možné tvrdiť, že Naess a Seed stavajú svoju teóriu hlbokkej ekológie na zmene spôsobu myslenia človeka antropocentrika na biocentrika.

1.2 Environmentalistika, environmentalizmus a environmentálna kríza

1.2.1 Environmentalistika je pojem zavedený približne v sedemdesiatich rokoch 20. storočia. Lingvistický pôvod slova je z francúzskeho slova *environnement*, a anglického *environment*. Tento termín v oboch prípadoch znamená prostredie, okolie, a užšie korešponduje obsahovo aj významovo s aktuálnosťou krízy nielen v prírodnom prostredí, ale aj s krízou v spoločnosti (kultúry). Je adekvátnejší, pretože má širší záber ako ekológia. Podľa I. Dubničku, „*Človek sa na evolučnej ceste dostal na taký stupeň vývoja (biologicky, no najmä kultúrne), že už nemožno pri analyzovaní predloženého konfliktu skúmať len vzťah medzi prírodou a kultúrou, ale najskôr treba skúmať človeka v jeho výsostne vlastnom spoločenskom a kultúrnom teritóriu. Je to priestor, kde sa spoločenské vedy pohybujú suverénnejšie ako vedy prírodné. Svet človeka, ktorý je utkaný zo zložitých väzieb ekonomických, sociálnych či náboženských, môže analyzovať skôr sociológia, religionistika, filozofia, estetika, etika či kulturoológia, pretože je ich doménou.*

⁵ DEVALL, B., SESSIONS, G.: *Hlboká ekológia*, Abies 1997, str. 84

⁶ SEED, J.: *Myslet jako hora*, Abies 1992, str.15

Predmetom záujmu biologických vied nie sú také spoločenské javy, akými sú napríklad viera v transcendentálny svet, alebo cit pre krásno či mravnosť, a preto ich nemôžu skúmať. Sú aj vedné disciplíny (psychológia, etológia, sociológia, sexuológia...), z ktorých profitujú tak biologické ako aj spoločenské vedy. To je najlepším dôkazom toho, že environmentalistika, prípadne environmentológia, ak by sa konštituovala ako veda, musí predstavovať široko koncipovaný interdisciplinárny pohľad, ak chce byť úspešnou minimálne len pri analyzovaní vzťahu človek-príroda“⁷. Environmentalistika sa nezaobrá výlučne problematikou spätou so znehodnocovaním životného prostredia. Jadrom jej záujmu je skúmanie vzťahov medzi jednotlivcom a spoločnosťou, spoločnosťou ako takou, a potom jej vzťahom k prírode. Ideové smerovanie environmentalistiky spočíva v hľadaní formy alebo filozofie, ktorá by zmiernila alebo úplne odstránila súčasný stav devastácie planéty. Vo vzťahu k človeku využíva etické imperatívy podporované náboženskou filozofiou najmä budhizmom, taoizmom a šamanizmom, a zároveň najnovšími vedeckými závermi všetkých biologických odvetví. Vzniká nový myšlienkový smer, ktorý nazývame environmentalizmus.

1.2.2 Environmentalizmus teda môžeme považovať za svetonázor, myšlienkový smer, ktorý vznikol ako dôsledok krízy. Počiatok nachádzame v 20. storočí. Po druhej svetovej vojne nastal prudký nárast spotreby prírodných zdrojov, spôsobený nekontrolovateľným dopytom konzumného tovaru, ako novodobý prejav euro-americkéj kultúry. *Obdobie 60. – 70. rokov sa javí ako prelomové. Dôsledky vplyvu človeka na prírodu a majú viditeľný charakter. Odhaľuje sa skutočnosť, že človek svojim vplyvom nenarušuje len životné prostredie, ale samotnú podstatu života. Približne v tomto období sa začínajú formovať prvé aktivistické skupiny a ekologické hnutia, ktoré majú globálny charakter.*

⁷ DUBNIČKA, I.: Kultúrna a environmentálna kríza, Nitra 2007, str.25

Koncom sedemdesiatych rokov už environmentalizmus vystupuje ako ideológia s jasnými črtami, ktorá sa prioritne zamerala na skúmanie vzťahu človek – príroda, a etické aspekty jeho činnosti⁸. Je to obdobie vzniku nových myšlienkových prúdov a koncepcií. Medzi najznámejších predstaviteľov patria už spomenutý A. Naess a J. Seed, zo svojou koncepciou hlbkej ekológie. Ďalším predstaviteľom je americký fyzik Fritjof Capra, a jeho teória „bod obratu“, alebo anglický kybernetik James Lovelock z hypotézou „Gaia“. Nemenej dôležitá je aj environmentálna etika filozofov H. Skolimowského a A. Schweitzera, a mnohých ďalších. Všetky tieto teórie a hypotézy vznikali ako dôsledok popisovanej krízy, ktorej prislúcha názov „environmentálna“.

1.2.3 Environmentálnu krízu môžeme definovať ako stav životného prostredia a ekosystému, pri ktorom je ohrozená jeho stabilita do takej miery, že jeho schopnosti a možnosti návratu do pôvodného stavu sú oslabené alebo vyčerpané. Je súčasťou evolúcie biosféry, a urýchlená evolúciou kultúry, industriálnej civilizácie. Dôsledkom exponenciálneho rastu výroby a spotreby, a jeho negatívnym vplyvom na životné prostredie vzniká reálna ekologická hrozba, ktorá má globálny charakter.

1.2.4 Environmentálna etika alebo ekoetika bude posledným zadefinovaným pojmom. Úlohou tejto práce je analýza etických aspektov environmentálnej krízy, preto považujeme za dôležité zaoberať sa aj týmto termínom. Etika, chápaná aj ako morálna filozofia (z gréckeho slova éthos- zvyk, mrav, obyčaj) je filozofická disciplína, ktorá skúma zdôvodnenie, možnosť argumentácie a oprávnenosť morálnych príkazov, zákazov, noriem a pravidiel. Environmentálna etika je vedecká disciplína na rozmedzí etiky, filozofie a ekológie, ktorej predmetom skúmania je mravný vzťah človeka k prírode. V inom význame súhrn mravných hodnôt a noriem ovplyvňujúci postoje spoločnosti k životnému prostrediu a k ochrane prírody.

⁸ DUBNIČKA, I.: Kultúrna a environmentálna kríza, Nitra 2007, str. 26-27

2. Environmentálna kríza a jej podstata

2.1 Etický aspekt. Ako sme už v úvode naznačili, environmentálna kríza je dielom človeka. Za jej absolútny počiatok môžeme považovať obdobie, keď človek prestal prírodu využívať (brať si len toľko, koľko spotrebuje) ale zneužívať, spotrebovávať prírodné zdroje v neustále sa zvyšujúcej miere. Poďme si v krátkosti zhrnúť niekoľko faktov o vzťahu človek - príroda. Človek využíval prírodné bohatstvo odpradáva. V prehistorickom období sa zaoberal lovom a zberom plodín a to len do takej miery, ktorá pokryla jeho dennú, momentálnu potrebu. Netvoril zásoby, pretože ich nedokázal uchovávať v konzumovateľnom stave. Jeho existencia bola úzko spätá s jeho okolím. Prírodu považoval za niečo, čo ho udržuje nažive, bola jeho matkou, jeho božstvom. Veril, že prehrešok voči nej bude mať za následok hlad a smrť. Nemal snahu si ju podrobovať. Žil v medziach svojej biocentrickej podstaty. Bol jej súčasťou.

Postupným vývojom však prišiel na to, ako všetky tieto nedostatky odstrániť a začal potravu hromadiť, plodiny pestovať a zver domestikovať a chovať. Svojím umom a vynaliezavosťou sa dopracoval do štádia, v ktorom nadobudol dojem, že si prírodu podmanil. *„Minimálne od sedemnásteho storočia pripadalo nám, ľuďom európskej kultúry úplne samozrejmé, že príroda,- všetka sústava mimoľudského života a bytia, nemá žiaden zmysel, práva či nárok na ohľad, ktorý by vyžadoval zamyslenie. Prírodu sme začali chápať ako kulisu ľudskej existencie, súbor prírodných zdrojov, pre uspokojenie našich potrieb. Podľa toho existuje mimoľudský svet iba človeku a jeho úžitku, a jediné pravidlá k jeho užívaniu – ekologická etika – sa odvodzujú z ohľadom na práva a nároky iných ľudských subjektov. Nie je preto dôvod, prečo by niekto nemal donaha vyrúbať les a drevo predať na buničinu, či rozomlieť kopec na vápenec, pokiaľ na ne nemá majetkový nárok niekto druhý. Na*

zver, na krajinu, na pôdu,- na túto dobrú planétu zem – sa ohľad neberie“⁹.

Človek predpokladal, že nech robí čokoľvek, príroda je vždy mocnejšia a dokáže škody ním spôsobené nahradiť. No táto predstava je len ďalším mylným priáním. Všetky dostupné ukazovatele naznačujú, že človek svojim jednaním drasticky narušuje schopnosť biosféry vyrovnávať jeho zásahy a udržiavať vhodné podmienky pre jeho existenciu. Čo je príčinou toho, že environmentálnu krízu začíname vnímať až teraz? Naše správanie voči prírode sa nezmenilo celé stáročia. Vo svojej antropocentrickej podstate sme rovnaký ako boli napríklad starý Rimania. Ako je možné, že napriek všetkým ekologickým opatreniam, ktoré dnes podnikáme nie sme schopný krízu odvrátiť ba dokonca ani zastaviť? Podľa Erazima Koháka: „*Nezmenila sa príroda a nezmenila sa naša tradičná kovbojská etika* (výraz Henry Jarretta v publikácii *Environmental quality in a growing economy*, znamenajúci „etika rabovania“, etika vlastná celým Americkým generáciám). *Zmenili sme sa my, ľudia, a to v troch zásadných ohľadoch. Po celé stáročia sme boli nepočetný, skromný a bezmocný. V posledných troch storočiach sme sa stali neskutočne mocný, neuveriteľne náročný a nepredstaviteľne početný“¹⁰. Základnou skutočnosťou je, že celkový počet obyvateľov našej planéty, ktorý celé tisícročia nepresiahol jednu miliardu obyvateľov, sa za krátkych sto rokov vyšplhal na šesť miliárd a neustále stúpa. Predpoklad na ďalších 45 rokov je zvýšenie na deväť miliárd. Odborníci predpokladali stabilizáciu nárastu populácie pri hodnotách okolo desať miliárd, no dnes tvrdia že môžeme dosiahnuť počtu štrnásť a viac miliárd. Je schopná nás naša planéta pri takom počte užiť? Môžeme hovoriť o premnožení druhu? Aplikujme nárast počtu obyvateľov na bežné činnosti. Uloviť rybu na popud hladu je základná činnosť. Keď ju vynásobíme šiestimi miliardami, táto prostá činnosť ohrozuje prežitie rýb. Ak stojí na brehu rieky jeden dom, ktorý do nej vypúšťa odpad, rieka si s nim poradí. Ale ak do rieky vypúšťa odpad*

⁹ KOHÁK, E.: *Zelená svatozář*, Praha 2006, str.17

¹⁰ *Taktiež*, str.20

niekoľko tisícové mesto alebo mestá, z rieky sa stáva stoka, ktorá paradoxne ohrozuje samého pôvodcu znečistenia. Automobilky sa snažia konštruovať autá, z dokonalejším spaľovaním a redukujú výfukové splodiny na minimálnu možnú mieru, ale ich produkcia je niekoľkonásobne vyššia. Ekologickosť inovácie sa náhle stráca v počte vyrobených kusov. Mnohé veľkomestá sa tak počas dopravných špičiek skrývajú v opare smogu.

V popisovaných analógiách by sme mohli pokračovať do nekonečna pretože príkladov je veľa, ale z kontextu je zrejmé, že už sa nemôžeme spoliehať na „matku prírodu“ a na jej regeneračné schopnosti. Nárast populácie spôsobil zviditeľnenie našej schopnosti zneužívať prírodné zdroje. Naše nároky uspokojiť vlastné potreby sa taktiež neustále zvyšujú. „*Po tisícročia pripadalo ľuďom samozrejme, že budú chcieť a mať len toľko, koľko mali ich predkovia. Dnes nám pripadá samozrejme chcieť a mať viac ako predchádzajúca generácia*“. No spomínaná rovnica má aj druhú stranu. „*Žiadna privilegovaná krajina, žiadna privilegovaná vrstva nemôže uspokojiť svoj nekonečný nárok len z vlastných zdrojov, bez ochudobnenia druhých. Dochádza k polarizácii privilegovaných, bohatých na jednej strane a chudobných zúfalých na strane druhej. Miesto pokroku vznikajú ostrovčeky neúmerne bohatých v mori zbedačených a rozhnevaných. Nekonečný nárok v konečnom svete je koreňom environmentálnej krízy*“¹¹.

2.2 Konzumizmus

2.2.1 Konzumizmus, pomenovanie štýlu života, ktorého obsahom je nadprodukcia a jej spotreba, a zmyslom umožniť neustále stupňovanie spotreby ako dôsledok uspokojovania najmä materiálnych potrieb jednotlivcov.

¹¹ KOHÁK, E.: Zelená svatozář, Praha 2006, str.22-23

Z toho vyplýva, že konzum (spotrebu) môžeme považovať za vzťah ku všetkému, čo má vecný a kúpny charakter patrí v súčasnosti k najdôležitejším vzťahom človeka voči vonkajšiemu svetu, či už jedná ako producent, predavač alebo konzument. Prvé počiatky modernej konzumnej spoločnosti môžeme datovať do druhej polovice devätnásteho storočia. Západná moderná spoločnosť priniesla so sebou zdanlivo neustále narastajúcu potrebu nových výrobkov. V medzivojnovom období v USA a koncom 50-tych rokov v západnej Európe vzniká široká stredná vrstva s dostatkom konzumných možností. Pri porovnaní s historickými dokumentmi zisťujeme, že ľudia dovtedy ešte nikdy nevlastnili toľko tovaru. Moderní konzumenti sú schopní rozumieť a reagovať na symboly modernej ponuky tovaru. Konzum ako taký má niekoľko funkcií, ktoré v nadväznosti na seba uzatvárajú bludný kruh:

- pozičná funkcia konzumu poukazuje na príslušnosť k určitej sociálnej vrstve a odlišenie sa od iných vrstiev prispôbením sa hodnotám a normám danej skupiny.

- kompetenčná funkcia sa vzťahuje na nákupné i užívateľské správanie, tzn. pri nákupe sa cítime kompetentne, lebo zvažujeme úroveň kvality a výrobky sa snažíme kompetentne užívať, napr. estetickou kombináciou oblečenia.

- expresná funkcia znamená skúšku vlastnej identity. Symbolickým konzumom si overujeme, či splňame želaný koncept seba samého a či nás ostatní vidia tak, ako chceme.

Počas súčasnej masovej straty orientácie a oslabení tradičných hodnotových systémov prichádzajú k slovu značky. Značkové výrobky sprehľadňujú ponuku tovaru. Umelo nám vytvárajú predstavu o vlastnej identite. Dozvieme sa o nej v reklame a prevezmeme ju pri kúpe.

- kompenzačnou funkciou konzum vyrovnáva psychické deficity. Kompenzujeme svoje negatívne zážitky alebo pocity nedostatku a snažíme sa napraviť neistý pocit vlastnej hodnoty.

- pri hedonistickej funkcii v nás výklady a mediálne prezentácie vyvolávajú predstavy uspokojenia našich reklamami vygenerovaných potrieb. Skutočné užívanie kúpeného tovaru však často prinesie frustráciu namiesto želaných pocitov. Nesplnené túžby potom prenášame na nový objekt a tým sa dostávame do bludného kruhu, stáleho pocitu nedostatku: predstava - kúpa - používanie - sklamanie - želanie.

2.2.2 Socializácia a konzumizmus Človek je po narodení v podstate spoločensky prázdna nádoba, ktorá sa naplňuje až v procese socializácie. Osvojuje si v nej základné kultúrne návyky, užívanie predmetov dennej potreby, učí sa spoznávať svet a vstúpuje si postupne rôzne sociálne role. Jedinec si preto na základe hodnotenia seba samého vytvára určité vlastné normy správania. Problém je však opäť vo význame spoločnosti v procese vytvárania hodnôt. Technická masová spoločnosť má silné integrálne a kontrolné mechanizmy, takže dokáže manipulovať homogenizovanou masou smerom k cieľom, ktoré si v globále postaví. *„Človek pod silným tlakom socializácie spriemeruje svoje hodnoty, podriaďuje svoj život spoločnosti natoľko, že vzniká paradoxný útvar – a tým je masová individualita. Súvisí s pokušením človeka splynúť s ostatnými“*¹². Prečo sa jednotlivec bez väčšieho vzdoru nechá strhnúť a ovládnuť spoločnosťou? *„Pretože odmenou mu je bezkonfliktná existencia. Vzniká „skupinový konformizmus“, teda účelové prispôsobovanie sa spoločnosti. Opačné správanie môže viesť k jeho ohrozeniu. Nonkonformných ľudí totiž spoločnosť väčšinou odmieta a žiť na okraji spoločnosti je pre každého ťažko zvládnuteľné. Preto sa ľudia pod vplyvom spoločenského tlaku prispôsobujú a deformujú svoje postoje. Proces popisovanej deformácie sa uskutočňuje najmä v období dospelosti, pretože človek sa uspokojuje so svojou pozíciou v spoločnosti, nechce ju stratiť, stráca potrebu zmeny vo svojom živote, stáva sa konzervatívny“*¹³.

¹² MLYNEKOVÁ, M.: Odumieranie ľudskosti, Zvolen 1998, str. 153

¹³ Taktiež str. 150-154

Preto je socializácia v konzumnej spoločnosti vlastne syntézou uniformity a individualizmu. Uniformita v konzumnej spoločnosti znamená dôraz na individuálny prospech a individuálnu rozkoš.

Konzumizmus je dnes chápaný najmä z kultúrneho hľadiska. Často sa hovorí, že konzumný spôsob života, zahrnujúci masovú zábavu, televíznu kultúru, či pôžitkárstvo, odtrhol západného človeka od svojich tradičných hodnôt a preto sa spoločnosť dostáva do morálnej krízy. Na druhej strane, istá frivolnosť, dôraz na individualizmus a potešenie sú nesprávne chápané aj pozitívne. Spotreba je totiž motorom ekonomiky štátov, poháňa ekonomický rast. Prvky tohto novodobého fenoménu sa tak dostávajú do všetkých aspektov ľudského života: psychologických, sociálnych, ekonomických, politických a environmentálnych. Na problémy z toho vyplývajúce upozorňujú environmentálne hnutia, intelektuáli, filozofi, či teológovia. Bežného občana ale akoby sa stále netýkali a pritom dopady veľkej spotreby neostávajú bez následkov a musí ich v konečnom dôsledku znášať aj on sám. Konzum vytvára na človeka a na prírodu silný tlak, ktorý sa prejavuje v spätnej väzbe v podobe hodnotovej a environmentálnej krízy.

V tomto bode sa dostávame ku koreňom problému vlastného konzumu, a tým je, že spotreba a vlastníctvo je priamo viazané na súčasnú trhovú ekonomiku. Konzum je podmienkou fungovania trhovej ekonomiky. Jednou zo základných hodnôt trhového fungovania ekonomiky je totiž ekonomický rast. Predpokladom ekonomického rastu je spotreba (konzum), resp. jej zvyšovanie, a cieľom ekonomického rastu je blahobyť. Jeden z názorov neoklasickej ekonomickej teórie znie: *„Ľudský pokrok sa dá najlepšie merať rastom hodnoty vecí, ktoré členovia spoločnosti spotrebujú; vyššia úroveň spotreby zvyšuje blahobyť spoločnosti tým, že stimuluje rast produkcie.¹⁴“* Z toho následne vyplýva, že v záujme trhovej ekonomiky je správne podporovať v ľuďoch túžbu po vlastníctve a spotrebu, D.C.Korten to nazýva „posväcovanie chamtivosti“, pretože majú blahodarné účinky na ekonomický rast. Inými slovami, je v záujme trhu, aby sa ľudia stali spotrebiteľmi

¹⁴ KORTEN, David C.: Keď korporácie vládnu svetu, Paradigma.sk 2007, str 70

(konzumentmi). Je preto na mieste otázka, do akej miery sme do spotreby nútený a do akej miery je našou voľbou. *„Na jednej strane síce trh ponukou reaguje na dopyt a množstvo tovaru je dané konkurenciou, ktorá má zvyšovať kvalitu tovarov. Na druhej strane trh však prostredníctvom reklamy vytvára a vnucuje umelé potreby, ktoré nevychádzajú od spotrebiteľa. Prístupnosť materiálneho nadbytku alebo lepšie povedané spotrebného tovaru, ktorý si dnes v západnej spoločnosti môže dovoliť väčšina“¹⁵. „Človeku umožní rozšíriť oblasť vlastníctva nie len na kapitál. Rozširuje ho preto ďalej na priateľov, partnerov, zdravie, cestovanie, umelecké predmety, svoje ja“¹⁶. Pre nás z toho v jazyku E. Fromma vyplýva, že v tomto svete nie je dôležité byť priateľský, ale mať veľa priateľov; nejde o to milovať, ale mať niekoho lásku; nejde len o to byť zdravý, ale pochváliť sa tým, aké choroby máme (zdravie aj choroba sú majetkom); necestujeme, len aby sme poznávali (čo je bytostná vlastnosť človeka), ale hlavne aby sme mali čo najviac zážitkov; atď. Môžeme z toho vyvodiť, že človek si robí nárok aj na vlastníctvo a konzum abstraktných hodnôt a teda aj ich spotrebu. Inými slovami, predmetom konzumu sa stávajú nie len materiálne, ale aj abstraktné a duchovné hodnoty. O to menej paradoxne potom vyznieva, že človek v polohe „mať“ podľa E. Fromma vlastne ani nemusí byť „boháč“. Tento človek upína svoj život na pôžitky, ktoré sú však krátkodobé a musia byť stále silnejšie. E. Fromm hovorí o tzv. dráždení. Stanovuje si vrcholy a keď ich dosiahne, spôsobuje mu to chvíľkové uspokojenie, *„zdá sa mu, že sa mu podarilo dosiahnuť triumf, ale po triumfe nasleduje hlboký smútok, pretože sa nič nezmenilo v ňom“¹⁷. „Pôžitkom je aj nakupovanie, ktorého cieľom je rozhadzovanie. To je dnes často a otvorene označované ako prostriedok na odbúravanie frustrácie. Ide len o to, aby staré bolo nahradené novým. To má svoj psychologický efekt, ktorého výsledkom je „len nové je krásne“. Tradičné hodnoty musia byť nahradené novými“¹⁸.**

¹⁵ LIPOVETSKY, G.: Věčný přepych, Prostor 2005, str. 9-10

¹⁶ FROMM, E.: Mít nebo být, Aurora 2001, str. 59

¹⁷ Taktiež, str. 93

¹⁸ Taktiež, str. 60-62

2.2.3 Autogenéza konzumizmu. Sekundárnym aspektom konzumizmu je oslabenie autority štátu ako reprezentanta základných hodnôt a koordinátora chodu spoločnosti. Zygmund Bauman hovorí o konci určitej formy „totalitného projektu“. Zároveň si myslí, že hoci bol projekt totalitný (model fungoval ako normatívne regulovaný celok fungujúci na základe trestných sankcií a neplnenie cieľa teda znamenalo trest), poskytoval ľuďom akýsi pocit bezpečia. Stanoval im totiž životný cieľ v určitých medziach a zbavoval ich tým zodpovednosti za smerovanie svojho života.

„Koniec totality vyvolával v ľuďoch pocit neistoty a vytratil konformizujúci tlak. Sociálny život prestal byť regulovaný štátom, a bol „privatizovaný“, ponechaný na samých ľuďoch. Keďže chýbala jedna meta-úloha projektu, neistotu zastal trh. Ten zaháňa neistoty vyplývajúce z potreby voľby. Ponúka im oslobodenie od „nutnosti premýšľať o zodpovednosti a dôsledkoch voľby“¹⁹. Človek sa preto podľa Z. Baumana stáva „zberačom pôžitkov“. To neutralizuje jeho strach z neurčitosti až napokon podľahne konzumnému spôsobu života. Hlavným cieľom konzumnej kultúry je uspokojiť individuálne potreby a keď sú uspokojené, treba ponúknuť nové. Charakteristikou postmoderného konzumenta je, že jeho túžby a návyky sú nestále. Potreby neberie nikdy ako celkom uspokojené. „Hlavné slovo tu má prchavosť, dočasnosť všetkých záväzkov má väčší význam ako samotná vernosť“²⁰. Všetky spomínané tendencie však smerujú k jedinému cieľu, a tým je homogenizácia kultúry, ktorá stotožňuje záujmy obchodných spoločností so záujmami verejnosti. Vidíme, že dochádza k oslabovaniu ideového pluralizmu v spoločnosti. Stáva sa všeobecne prijímaný fakt, že je v záujme rozvoja spoločnosti správne, aby jej hodnoty boli do budúcnosti determinované snahou o osobný finančný zisk a teda individualizmus, čo je prvoradá hodnota obchodných spoločností. V tomto smerovaní tak môžeme vidieť dva pomerne protichodné vzory

¹⁹ BAUMAN, Z.: Úvahy o postmoderní době, Praha Slon 2006, str. 76

²⁰ BAUMAN, Z.: Globalizace, Kaligram 2000, str. 78

správania: uniformitu (vyplývajúcu z homogenizácie masy) a individualizmus.

2.2.4 Etické aspekty konzumizmu. Západná civilizácia, a jej ekonomika a technika, vytvárajú asymetrický, nevyvážený vzťah medzi ľudskou spotrebou, samotným človekom a prírodou. Tento špecifický vzťah je nám ľahšie viditeľný pri porovnaní chudobnej časti ľudstva so západnou spoločnosťou. *„Pri súčasnom počte obyvateľov zhruba miliarda obyvateľov ide každý večer spať hladná. Pritom pôda, od ktorej závisí produkcia našich potravín, je rýchlejšie vyčerpávaná, než ju príroda dokáže regenerovať a kedysi najväčšie rybolovné oblasti kolabujú v dôsledku nadmerného rybolovu. Nedostatok vody sa stal bežným javom, a to nie pre dočasné obdobia sucha, ale hlavne z dôvodu vyčerpania spodných vôd a riek tempom, presahujúcim ich regeneračnú schopnosť. Dozvedáme sa o devastovaných spoločenských a to v dôsledku úplného vyčerpania lesov a rybolovných oblastí“²¹. „Zatiaľ čo obyvateľ chudobnej krajiny úzko pociťuje s núdzou o zdroje spätosť s prírodou, konzumný západný človek tieto vzťahy nevníma, resp. jeho životný štýl mu ich ani neumožňuje spozorovať. Vyššia spotreba však znamená vyššie nároky na energiu a teda na prírodné zdroje, z čoho vyplýva aj vyššia záťaž a škodlivosť tohto spôsobu života na prírodu. Bohaté krajiny pri tom využívajú na chod svojej spoločnosti tak ľudské, ako aj prírodné zdroje chudobných krajín. To však predpokladá aj určitý geopolitický konflikt o prírodné zdroje“²². Tomu sa západné krajiny snažia vyhýbať ekonomickou integráciou týchto krajín v procese globalizácie, ktorá má priviesť rozvojové krajiny k vysokej životnej úrovni. Z ekonomickej globalizácie však napokon ťazia aj tak najmä západné krajiny, čo vedie k určitej uzavretosti konzumnej spoločnosti, tak priestorovej, ekonomickej, ako aj ideovej.*

²¹ KORTEN, David C.: Keď korporácie vládnu svetu, Paradigma.sk 2007, str. 69

²² DUBNIČKA, I.: Civilizácia ako organizmus, Nitra 2005, str. 4-5

2.2.5 Má konzumizmus budúcnosť? Podľa správy obrannej výzvednej služby (DIA) Spojených štátov z roku 1998 poukazuje na problémy, ktoré budú ovplyvňovať budúci politický vývoj, okrem iného zdôrazňuje: *„Trvať budú nerovnosti v prístupe k zdrojom. Rozvinuté krajiny spotrebúvajú tri štvrtiny svetového bohatstva, aj keď predstavujú len štvrtinu svetovej populácie. Napätia budú vyvolávať regionálne nedostatky pitnej vody, ornej pôdy, potravín, rýb a energie. Tieto deficity povedú k regionálnym konfliktom a budú prekážkou riešení environmentálnych, zdravotných a ekonomických problémov“*²³. Hoci je v rozvinutých krajinách populácia oveľa vyššia, majú iné vzorce spotreby surovín, energie, tovarov a vody. *„I veľmi početné populácie v rozvojových krajinách dnes spotrebúvajú zlomok energie a surovín a produkujú zlomok odpadov a skleníkových plynov v porovnaní s industriálne rozvinutými štátmi.“* Z toho následne vyplýva, *„že to nie je počet jedincov, ktorý určuje vplyv človeka na prostredie, ale spôsob ich života – a ten je v rozvinutých krajinách niekoľkonásobne náročnejší na zdroje surovín a najmä na využívanie surovín“*²⁴.

Problém má však okrem environmentálnej krízy ešte druhú stránku. A to neschopnosť reflektovať komplexné problémy v konzumnej spoločnosti. Táto vlastnosť sa prejavila so vznikom masovej spoločnosti.

V roku 1930 zadefinoval José Ortega Y. Gasset pojem „masový človek“. Správanie jednotlivca radikálne mení jeho existencia v mase. Vzniká u neho nová hodnotová orientácia a sociálno-psychologická charakteristika: *„ľudí zaujíma iba ich blahobyť a nestarajú sa o jeho zdroje. Sú presvedčení, že ich prirodzeným právom je výhody iba požadovať“*²⁵. Tento človek sa nesnaží ani príliš premýšľať. Vlastnosti masového človeka v kombinácii s dnešnými možnosťami spotreby a rôznych lákadiel a vôbec život v materiálnom dostatku človeka nenúti zamýšľať sa nad dôsledkami svojho konania, ktoré sa postupne prehlbujú. Sociológ Jan Keller upozorňuje, že *„sama spoločnosť vytvára mechanizmy, ktoré dokážu vcelku spoľahlivo odvádzať pozornosť práve*

²³ MEZŘICKÝ, V.: Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Praha 2005, str. 19-20

²⁴ Taktiež, str. 30

²⁵ SEILER, V., SEILEROVÁ, B.: Človek - masmédiá- realita, IRIS 2008, str. 104-105

od takéhoto jej počínania. Moderná spoločnosť vytvára mechanizmy, ktoré dokážu hypnotizovať jej členov do tej miery, že slepú uličku vývoja vnímajú ako cestu jedinú správnu a vysoko perspektívnu“²⁶. Ide tu o to, že konzumizmus, ktorý environmentálne problémy sám vytvára, má v sebe zabudované mechanizmy ich zahmlievania, napr. dôraz na spotrebu, na zážitky, pôžitky, vysoká rýchlosť masovej komunikácie, z ktorej vyplýva jej povrchnosť, zahltenie mysle človeka výraznými estetickými a anestetickými vnemami, ktoré pohlcujú racionálne vnímanie, vytváranie univerzálneho globalizovaného konzumenta, ktorý stráca schopnosť samostatného kritického myslenia atď.

„Hodnoty“ Konzumizmu by sme mali chápať v dvoch rovinách: jednak vyplývajú zo snahy o dosiahnutie spoločnosti blahobytu, pretože orientácia na spotrebu je prospešná pre trh a následne zvyšuje ekonomický rast, a v určitom zmysle aj životnú úroveň. Z filozofickej, či psychologickkej roviny ide čisto o túžbu spotrebovať, vychutnávať stále nové pôžitky, oddávať sa individuálnym rozkošiam. Tieto hedonistické hodnoty sa však dajú prostredníctvom dnešných možností spotreby a zábavy ľahko využiť na sociálnu kontrolu masy. Kým sa tak nevyhnutnosť zmeny nestane rozhodujúcou otázkou celej spoločnosti, budú odporcovia konzumizmu pokračovať v apely na ľudí a presvedčení konzumenti zostanú presvedčovať o svojej pravde. Bežní konzumenti, spolu s prírodou, zatiaľ budú akýmsi palivom pre motor ekonomického rastu, za pákami ktorého budú sedieť politici a predstavitelia nadnárodných spoločností.

Na chod tohto motora bude potrebné zvyšovať spotrebu aj počet spotrebiteľov, čím sa budú dopady konzumizmu zrejme len prehĺbovať. A podstatnou otázkou je, kedy sa tento motor prehreje a rozsype.

²⁶ KELLER, J.: Až na dno blahobytu, Earth save 2005, str. 15

2.3 Problematika krajín tretieho sveta

O konzumizme je všeobecne známe, že je súčasťou prevažne vyspelých krajín, ktorých ekonomika dovoľuje vyrábať a hromadiť nadprodukciu, a následne ju konzumovať. Druhou stranou mince je fakt, že väčšina týchto vyspelých krajín nemá potrebné množstvo zdrojov a surovín, na výrobu (či už sa jedná o energiu alebo prírodné zdroje, v neposlednom rade pracovnú silu), aby bola túto nadprodukciu schopná vyprodukovať. Ako príklad spomeňme niektoré vyspelé európske krajiny. Každý z nás si zvykol nakupovať v super a hypermarketoch, kde sú nepreberné množstvá tovaru od základných potravín cez oblečenie končiac elektronikou. Človek z tzv. „konzumného sveta“ sa nezamýšľa nad tým, odkiaľ všetok tovar pochádza, prečo je vo výkladoch celoročne toľko zeleniny a ovocia aj keď nie je jeho sezóna. Kde sa berie všetok materiál a suroviny na výrobu oblečenia, športových potrieb, áut, náradia, elektroniky? Kde sa vyrába a kto to vyrába? Toto sú pre človeka z konzumného sveta väčšinou nepodstatné otázky. Otázkami „majú to, či dostanem to“, to začína aj končí. Na všetky tieto otázky dáva odpoveď ekonomika, ktorá sa vo vyspelých krajinách dlhodobo rozvíjala na úkor rozvojových krajín, krajín tretieho sveta. Ekonomický úpadok, alebo nedostatočný rast rozvojových krajín spôsobuje mnoho faktorov. Okrem geografických dispozícií, medzi ktoré patria najmä poloha krajiny, jej klimatické podmienky, prírodné bohatstvo a obyvateľstvo, sem patria aj historické aspekty, ako sú občianske vojny, kolonializmus a imperializmus.

Pod pojmom rozvojové krajiny alebo krajiny tretieho sveta (Termín prvýkrát použil v roku 1952 francúzsky demograf Alfred Sauvy. Pomenoval ním krajiny, ktoré sa počas studenej vojny nepridali ani na stranu USA (Prvý svet) ani na stranu ZSSR (Druhý svet).

Po rozpade ZSSR sa „Druhý svet“ sa prestal používať a ako Prvý svet sa často začali označovať všetky rozvinuté krajiny.) rozumieme štáty, ktoré majú, nízky index ľudského rozvoja, vysokú úmrtnosť a veľmi nízky celkový životný štandard. Neexistuje však žiadna objektívna definícia pre rozvojovej krajiny. Vo všeobecnosti tieto štáty nie sú tak rozvinuté ako členské štáty OECD, (pozn. OECD je skratka pre anglické pomenovanie inštitúcie Organisation for Economic Co-operation and Development, ktorú v slovenčine poznáme pod názvom Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj a zastrešuje 30 najrozvinutejších štátov so silnou ekonomikou, ktoré uznávajú hodnoty a princípy demokracie a trhovej ekonomiky. Sídli v Paríži, v Château de la Muette), sú to teda prevažne štáty mimo OECD. Rozvinuté krajiny sú všetky štáty Európy, USA, Kanada, Austrália, Nový Zéland, Japonsko, Izrael, Juhoafrická republika. Zvyšok sveta sú rozvojové krajiny. Aj z hospodárskeho hľadiska možno krajiny rozdeliť na rozvinuté a rozvojové.

Jedným z kritérií hospodárskej rozvinutosti krajín je hodnota hrubého národného produktu. Ide o celkovú hodnotu vytvorenú vo všetkých troch sektoroch hospodárstva. Vyjadruje sa v dolároch, aby boli jej hodnoty porovnateľné v celkom svete. Ovplyvňuje ju ľudnatosť štátu. Používa sa preto aj hodnota HNP prepočítaná na jedného obyvateľa. Udáva, akú hodnotu vytvorí priemerne každý obyvateľ danej krajiny za rok. Tento ukazovateľ naznačuje aj výšku životnej úrovne. Životná úroveň závisí aj od výšky daní a cien tovarov. Najvyššie dane v súčasnosti majú štáty Škandinávie, Nemecko a niektoré postkomunistické krajiny, oveľa nižšie je USA.

2.3.1 Rozvinuté krajiny. Krajiny, ktoré najlepšie zhodnotili všetky svoje predpoklady (nerastné suroviny ,množstvo práce, kvalifikáciu pracovných síl), stali sa najvýznamnejšími vo svetovom hospodárstve. Väčšina súčasných rozvinutých štátov sa začala rozvíjať počas prvej priemyselnej revolúcie. Takými tzv. starými priemyselnými priestormi sú Porúrie v Nemecku, stredné a severovýchodné Anglicko. Iného

zamerania sú tzv. nové priemyselné priestory, v ktorých sa rozvíjajú najmä vysoko-technologické a informačné odvetvia. Moderný charakter v nich majú priemyselné závody i spôsob života. V rámci rozvinutých štátov sú najvýznamnejšie tri priemyselné oblasti sveta:

1. Severovýchod USA a priľahlá časť Kanady. Označuje sa ako výrobný trojuholník. Rozkladá sa medzi mestami Montreal, Boston, Washington a Chicago. Je to najstaršia priemyselná oblasť Severnej Ameriky. Má veľmi rozmanitú štruktúru priemyselných odvetví.

2. Oblasť severozápadnej Európy, stredné a južné Anglicko, severné Francúzsko, krajiny Beneluxu a časť Nemecka. Tvorí najstaršiu priemyselnú oblasť sveta.

3. Tichooceánsky priemyselný pás Japonska medzi mestami Tokio a Osaka. Sústreďuje väčšinu priemyselnej výroby krajiny. Oproti dvom predchádzajúcim oblastiam je táto oblasť mladá. Tokio patrí medzi najvýznamnejšie priemyselné oblasti sveta. Okrem týchto troch oblastí sú z celosvetového hľadiska významné ďalšie oblasti sveta: v Kalifornii, San Francisco- San Diego, v Číne Honkong- Kanton a Šanghaj so zázemím, severné Taliansko. V niektorých rozvinutých krajinách (týka sa to najmä krajín v Ázii) vznikli aj zaostané oblasti.

2.3.2 Rozvojové krajiny, majú väčšinou rýchlejšiu rast hrubého národného produktu ako rozvinuté krajiny (teda krajiny s vysokým príjmom). Problémom je, že rast hrubého národného produktu je niekedy nižší ako rast počtu obyvateľov. Druhým problémom je, že rýchlejšia rast rozvojového sveta zabezpečuje iba niekoľko krajín. Rozvojové krajiny možno zaradiť do troch skupín:

1. *Novo industrializované krajiny* zaznamenávajú vôbec najrýchlejší prírastok hrubého národného produktu. Tvoria ich ázijské tigry (vo východnej Ázii Kórejská republika, Taiwan, Hongkong, v pevninskej časti juhovýchodnej Ázie, Thajsko, Malajzia, Singapur v ostrovnej časti juhovýchodnej Ázie – Indonézia, Filipíny) a latinskoamerické štáty.

Latinská Amerika je Mexiko a krajiny nachádzajúce sa v Južnej Amerike, Strednej Amerike a karibskej oblasti. Toto označenie zahŕňa krajiny, v ktorých sa používa prevažne španielčina alebo portugalčina (jazyky, ktoré vznikli z latinčiny). Do Latinskej Ameriky sa preto nezvyknú zaraďovať anglicky hovoriace krajiny (Jamajka, Belize, Guyana). Tie patria do severnej časti amerického kontinentu a označujeme ich pojmom Anglo-amerika.

2. *Ropné štáty* sú druhou skupinou krajín tretieho sveta. Základom ich hospodárskeho rozvoja sú zásoby ropy. Umožňujú štátom poskytovať široké sociálne istoty svojmu obyvateľstvu. Časť ropných štátov však nerozvíja vlastný priemysel a nepodporuje zmeny spoločnosti. Ropnými krajinami sú štáty z oblasti Perzského zálivu, juhovýchodnej Ázie, Afriky a karibskej oblasti.

3. *Najmenej rozvinuté krajiny* sú treťou skupinou rozvojových krajín. Ich zoznam každoročne uverejňuje Organizácia Spojených národov, najmä na základe výšky hrubého národného produktu na jedného obyvateľa. Ich obyvatelia sú najchudobnejší, najmenej vzdelaní a majú slabú zdravotnícku starostlivosť. Patria sem krajiny z Latinskej Ameriky, celá desiatka štátov Ázie, niekoľko ostrovných štátov, väčšina krajín Afriky.

Vzhľadom na rýchlejší rast počtu obyvateľov sa ich problémy prehlbujú. Najväčším problémom krajín tretieho sveta je zaostalosť. Príčiny zaostalosti sú rozmanité. Z prírodných podmienok to môže byť nedostatok nerastných surovín, častejšie však nepriaznivé podnebie. Zaostalosť je aj dôsledkom minulého koloniálneho vývoja. Hospodárstvo krajín tretieho sveta sa člení na dve výrazne odlišné skupiny odvetví. Na samozásobiteľské a exportné. Zaostalosť týchto krajín súvisí aj s vysokým prírastkom obyvateľstva. Jeho dôsledkom je nezamestnanosť, negramotnosť a zlý zdravotný stav obyvateľstva, bieda a hlad. Vidiek a jeho poľnohospodárstvo nie sú schopné uživiť rastúci počet ľudí. Preto sa časť z nich sťahuje do miest. Vzniká preľudnenie.

Z poľnohospodárstva odchádzajú pracovné sily, zároveň sa zvyšuje počet ľudí v mestách. Chudobné oblasti sú zhodné s miestami tradičného hospodárstva. Bohaté oblasti sú oblasti plantážneho poľnohospodárstva, zameraného na vývoz a ťažbu nerastných surovín. V rozvojových krajinách sú veľmi veľké rozdiely medzi vrstvami obyvateľstva. Podiel ľudí žijúcich pod hranicou chudoby často presahuje polovicu obyvateľstva. Naopak, niekoľko percent obyvateľov môže vlastniť polovicu národného majetku. Rozdiely medzi spoločenskými vrstvami a medzi jednotlivými obyvateľmi patria ku kritériám rozvinutosti štátov a oblastí. Zaostalé krajiny majú vysoký podiel poľnohospodárstva na hrubom národnom produkte, vysoký stupeň negramotnosti a dožívajú sa nižšieho veku. Spomedzi mnohých ďalších príčin zaostalosti tretieho sveta treba spomenúť národnostné a náboženské konflikty, nedostatok investícií a prírodné pohromy. Krajiny sú zadlžené u zahraničných bánk.

Podľa I. Dubničku: *„Krajiny tretieho sveta, ktoré sa dostali do ekonomickej reality, v akej sú, a to vďaka najrôznejším historicko-demografickým podmienkam, musia vyspelým ekonomikám sekundovať podľa ich diktátu“*²⁷. Nedostatok základných potravín núti mnohé krajiny dovážať ich. Chudoba, hmotná núdza a hlad sú ich spoločným menovateľom. Chudoba označuje stav, keď sú materiálne, sociálne alebo kultúrne zdroje človeka natoľko obmedzené, že ho vylučujú z minimálne akceptovaného životného štandardu. Dlhodobé zotrvanie v stave chudoby vedie k sociálnej exklúzii (vylúčeniu) a marginalizácii (odsunutiu na okraj). Na vykreslenie situácie použijeme niekoľko štatistických informácií. V rokoch 2009 – 2010 bolo na svete 6.834 miliardy ľudí, z toho 1,022 miliardy podvyživených ľudí. Hlad si denne vyžiada životy približne 30 000 ľudí. Spomedzi žien zomrie ročne 530 000 v dôsledku komplikácií počas tehotenstva alebo pri pôrode. Až 99 percent z nich je z rozvojových krajín. Ku komplikáciám a následnej smrti prispieva práve hlad. Nie je dôsledkom nepriazne prírody. Na svete

²⁷ DUBNIČKA, I.: Kultúrna a environmentálna kríza, Nitra 2007, str. 78

sa vypestuje viac potravín, ako ľudstvo v skutočnosti spotrebuje. Hlad je pre rozvinuté krajiny obrovský bussiness. Je to spôsob, ako zabezpečiť veľké zárobky pre úzku skupinu ľudí a nutný vedľajší systém, v ktorom je výroba potravín činnosťou riadiacou sa len zákonmi dopytu a ponuky. Humanitárna pomoc je spôsob, ako vytlačiť konkurenciu z trhu. Vyrába sa len to, na čo je dostatočný odbyt, spotrebúva len ten, kto má kúpnu silu. Americký minister poľnohospodárstva (1995-2001) Dan Glickman je názorným príkladom postoja Spojených štátov ku krajinám postihnutých hladomorom, ktoré potrebujú potravinovú pomoc: „Dobre premyslené programy zahraničnej pomoci môžu dobre poslúžiť humanitárnym a zároveň našim národným záujmom. Potravinová pomoc nielenže uspokojila potreby naliehavej potravinovej pomoci, ale stal sa z nej aj užitočný nástroj na vytvorenie lepšej pozície našich firiem na trhu.“

Každý rok rozvojové krajiny platia Západu 9-krát viac v splátkach dlhov, než dostávajú vo forme pomoci. Britská charita v roku 1997 vyzbierala 26 miliónov libier na pomoc Afrike. Túto sumu Afrika „vrátila“ za jediný deň formou splácania dlhu a úrokov. Každý obyvateľ Tretieho sveta dlhuje približne 280 euro Západu – čo je oveľa viac než väčšina z nich zarobí za celý rok. Z 32 krajín klasifikovaných ako vysoko zadlžené sa 25 nachádza v subsaharskej oblasti Afriky. Tá dlhuje 157 miliárd euro – 83 % svojho HDP. Afrika vynakladá 4-krát viac na splácanie dlhov než na zdravotníctvo. *„Sociálna nerovnosť, ktorá vo svete existuje a jej rozmery sa prehľbujú, predstavuje permanentný zdroj latentných i markantných konfliktov. Na jednej strane stojí bohatý sever, na strane druhej chudobný juh. Rozpor, ktorý tieto dve strany predstavujú, má ekonomické pozadie a často spôsobuje devastáciu životného prostredia“*²⁸.

²⁸ DUBNIČKA, I.: Kultúrna a environmentálna kríza, Nitra 2007, str. 77

2.3.3 Ekológia a krajiny tretieho sveta. V záujme udržania ekonomiky a splácania dlhov sa rozvojové krajiny uchýľujú nielen k poskytovaniu lacnej pracovnej sily ale aj k poskytnutiu svojho životného priestoru pre rozvinuté krajiny. Na ich území potom vznikajú skládky toxického a jadrového odpadu. Prísľub pracovných príležitostí a tým zníženie nezamestnanosti ich núti prijať západný kapitál a vybudovať vo svojej krajine chemické továrne, ktoré by inak znečisťovali ovzdušie, vodu a pôdu v krajinách bohatších. Niekdajší hlavný ekonóm Svetovej Banky SB (Medzinárodná banka pre rekonštrukciu a rozvoj) a minister financií v administratíve amerického prezidenta Billa Clintona, Larry Summers, bol silným podporovateľom politiky štrukturálnych reforiem Spojených štátov. V internom oznámení svojim kolegom napísal: *„Medzi nami povedané, nemala by SB v budúcnosti podporovať vo väčšej miere presun špinavého priemyslu do menej rozvinutých krajín?...Vždy som bol toho názoru, že nedostatočne zaľudnené krajiny v Afrike sú, pokiaľ ide o znečistenie, využívané veľmi nedostatočne. Kvalita vzduchu je v nich pravdepodobne neefektívne nízka v porovnaní s Los Angeles alebo Mexiko City...Obavy z toxických látok budú bezpochyby vyššie v krajine, kde sa ľudia dožívajú veku, v ktorom môžu dostať rakovinu prostaty, než v krajine, v ktorej mortalita detí do päť rokov činí dvesto z tisíc“*²⁹. Prístupujú teda na požiadavky investorov a environmentálne otázky odsúvajú do úzadia. Ničia tak vlastné prírodné bohatstvo. Tento prístup má dopad na ekosystém a biodiverzitu nielen ich krajiny, rozsah znečistenia má často globálne následky. Ako príklad môžeme uviesť stále narastajúci úbytok lesov v tropickom a subtropickom pásme. Príčinou je vysoký dopyt po palivovom a exotickom dreve. Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo vydala štúdiu, podľa ktorej sa v Latinskej Amerike od roku 1980 do roku 1990 znížila plocha lesov 83 000 km², v Afrike o 50 000 km², v Ázii o 37 000 km². V roku 2001 vydala Brazílska agentúra na ochranu prírody (IBAMA) povolenie na ťažbu 5342 hektárov pralesa.

²⁹ MADELEY, J.: Veľký biznis, chudobný ľudia, dopad nadnárodných korporácií na svetovú chudobu, Zed Books 1999, str. 103

Satelitné snímkovanie územia však ukázalo, že reálne bolo vyťažených vyše 523 700 hektárov. Legálne teda vyťažili približne len 1 percento z celkovej skutočnej ťažby! Brazílsky federálny štát Pará je pritom najväčší producent dreva a drevených produktov v oblasti okolo rieky Amazonka. Iba v minulom roku bol v tomto regióne zničený tropický prales s rozlohou Belgického kráľovstva. Situácia je podľa ekologov alarmujúca. Rovnako lesy na Filipínach, v Indonézií a Malajzii sú vyrubované a idú na export. Planéta prichádza ročne o 1,2% lesnej plochy. Tu môžeme vidieť typický príklad prepojenia ekologického, ekonomického a sociálneho aspektu globálnej environmentálnej krízy.

Mechanizmus tohto drancovania životného prostredia je ľahko čitateľný. Dopyt po dreve je vysoký, pre rozvojové krajiny predstavuje tento artikel istý (aj keď v konečnom dôsledku nízky) prínos financií, preto surovinu vyťažia. Nakoľko nevlastnia moderné technológie spracovania, predávajú ho nespracované ako primárnu surovinu. Pre rozvinuté krajiny je nákup takejto suroviny výhodný, pretože je finančne nenáročný. Po spracovaní niekoľkonásobne zvýši svoju hodnotu, čo pre firmy i krajiny v ktorých sídlia predstavuje obrovský zisk, no zisk vývozcovi je nedostatočný. Zo zárobku nemôže uskutočniť nákup novej technológie, a je tak nútený aj naďalej surovinu ťažiť. Z tohto začarovaného kruhu sa môže vymaniť len prostredníctvom investícií štátu alebo západného kapitálu. To však nie je pre dovozcu výhodné, z dôvodu zvýšenia nákladov na kúpu, a štát v ktorom ťažba prebieha má vo väčšine prípadov existenčné problémy spojené s nedostatkom potravín, vody a liekov. Odhliadnuc od základných potrieb, *„nedostatočný štátny kapitál má na svedomí nízku sociálnu úroveň obyvateľstva, a to je príčina ďalšej devastácie životného prostredia. V krajinách Južnej Ameriky, kde nadnárodné spoločnosti ťazia dravo alebo ropu, sa miestne obyvateľstvo len málo zaujíma o dažďové lesy, ktoré sú dôležitým článkom vo svetovom ekosystéme. Veľmi radi sa zamestnávajú v týchto spoločnostiach a fyzicky sa podieľajú na ich vyrubovaní. Je to pre nich ojedinelá šanca finančného zárobku. Pri svojej*

nízkej vzdelanosti (vyplývajúcej z ich sociálneho postavenia)si ani nemôžu uvedomiť dosah vymiznutia tohto dôležitého ekosystému ovplyvňujúceho svetovú klímu“³⁰.

3.0 Existujú východiská environmentálnej krízy?

Predošlé kapitoly nás previedli prierezom základných aspektov súvisiacich s environmentálnou krízou. Je na mieste položiť si otázku, ako ďalej, akú stratégiu voliť v prípade, že sme dospeli do štádia, kedy už väčšina prirodzených cyklov nemá vratný proces a príroda nie je schopná regenerovať stopy po našom devastovaní. Ako nájsť riešenie trvale udržateľného spôsobu života?

Myšlienkou zastavenia a zvrátenia ekologickej katastrofy a sebazničenia sa zaoberali a aj dnes zaoberajú veľké počty vedeckých skupín, biológov, chemikov, ekológov a filozofov. Bohužiaľ, veľká časť možných alternatív stagnuje len v hypotetickej rovine, zakotvená v knihách alebo skriptách dôkladne archivovaných v knižniciach. Na výskumy sa vynakladajú nemalé čiastky, ale výsledkami sa nemá snahu zaoberať nikto. Vlády stavajú na ekonomickú kartu. Ekológia je odsúvaná do úzadia. Podľa E. Koháka „*ekologické úsilie má zmysel len vtedy, keď k prírode nepristupujeme len z čisto objektívneho, vedeckého hľadiska, ale z hľadiska ľudského*“³¹. Pokúsme sa nadviazať na túto myšlienku a predstavme si niekoľko alternatív ktoré využívajú niektoré environmentálne hnutia.

³⁰ DUBNIČKA, I.: Kultúrna a environmentálna kríza, Nitra 2007, str. 80

³¹ KOHÁK, E.: Zelená svatozář, Praha 2006, str. 110

3.1 Aktivity environmentálny hnutí

Paralelne s devastáciou životného prostredia začali vznikať hnutia, ktoré sa touto environmentálnou problematikou zaoberali. Vznik týchto hnutí podnietili ľudia, ktorí si uvedomili, že v našej súčasnej spoločnosti je niečo nevyvážené, niečo nesprávne.

3.1.1 Reformné environmentálne hnutie. Hlavnou úlohou environmentálneho hnutia je reformné pôsobenie v rámci existujúcich politických procesov v priemyselne vyspelých krajinách, napríklad zmiernovanie negatívnych vplyvov rozvojových procesov a extrémnych prípadov znečisťovania ovzdušia a vôd, či ničenia pôvodných divokých foriem života. Jeden zo smerov environmentálneho hnutia sa zameriava na reformovanie politiky využívania prírodných zdrojov. Aktivisti tohto hnutia pôsobia proti politickým rozhodnutiam pre rozvoj ťažby ropy, zemného plynu alebo pre ťažbu nerastov. Podávajú pripomienky k štúdiám o vplyvoch projektov na životné prostredie, apelujú na politikov, aby chránili prírodné krásy, poukazujú na problematiku toxických odpadov, pôdnej erózie, znečistenia vody a ovzdušia. Reformnému environmentálnemu hnutiu sú blízke technické riešenia a orientácia na krátkodobú politiku rozdeľovania zdrojov. Pokúšajú sa zmeniť len tie najhoršie prípady využívania územia, ale nekladú si za cieľ skúmať príčiny, či zmeniť základné piliere fungovania súčasnej spoločnosti. Táto cesta obchodno-politického vyjednávania zvyčajne prináša úspechy v legislatívnej oblasti. Napríklad v USA vznikol Zákon o štátnej environmentálnej politike a Zákon o ohrozených druhoch, a vo väčšine priemyselných krajín dnes platia zákony o rôznych druhoch znečistenia a ďalších problémoch životného prostredia. Avšak reformisti sa často ocitnú v pasci politického systému, ktorí sami kritizujú.

Ak nepoužívajú jazyk ekonómov zameraných na využitie prírodných zdrojov, potom sú označovaní za sentimentálnych a nerealistických rojkov. Murray Bookchin tvrdí že, „*environmentálne a ekologické hnutie môže byť inštitucionalizované a pôsobiť ako privesok systému, proti ktorého štruktúre a metódam vystupuje, alebo môže nasledovať minoritnú tradíciu, ktorá sa sústreďuje na osobnostný rast každého jednotlivca v rámci jeho komunity a volí cestu pestovania ekologického vedomia a ochrany ekologickej celistvosti daného miesta*“³².

3.1.2 Nový poriadok a morálna väčšina. Druhý smer v environmentálnom hnutí predstavuje napodobňovanie politickej taktiky New Right (nového právneho poriadku) a Moral Majority (morálnej väčšiny). Techniky profesionálne vedených politických kampaní – či už na získanie podpory voličov pre program strany alebo jednotlivých kandidátov na politické kreslá, prerástli do rafinovaného spojenia tzv. novoreči a bombardovania verejnosti, ako tieto metódy nazval britský spisovateľ George Orwell. Medzi ne patrí doručovanie výziev a oznamov priamo do schránky, televízne a rozhlasové reklamy a propagačné techniky, ktoré využívajú strach, neistotu a paranoidné sklony bežných občanov. V spoločnosti, ktorá nerešpektuje tradičné mravné hodnoty môžu tieto kampane výrazne prispieť k získaniu politickej moci. Niektoré environmentálne skupiny sa pokúšajú pomocou výchovno-vzdelávacích kampaní vytvoriť blok tzv. zelených voličov. Liga voličov za ochranu životného prostredia, organizácia Sierra Club, akčné politické výbory združenia Priatelia Zeme a ďalšie skupiny sa priamo zameriavajú na súperenie s praktikami politických akčných výborov priemyselných koncernov. Kým hlboká ekológia sa stavia kriticky k mnohým prvkom súčasného života, niektorí prívrženci tohto environmentálneho hnutia tvrdia, že v záujme víťazstva v politickej kampani je niekedy múdre využiť aj nacionalizmus.

³² BOOKCHIN, M.: The ecology of freedom, California 1982, str.8

Ak ale bude environmentálne hnutie viesť stále profesionálnejšie politické kampane a používať atraktívne ale plytké heslá, môže to viesť k centralizácii jeho riadenia. To by znemožňovalo malým skupinám radikálnych dobrovoľných aktivistov zohrávať významnú úlohu pri oživení hnutia alebo pri organizovaní kampaní. Profesionálne vedenie centralizovaných organizácií by mohlo oslabiť význam dobrovoľníkov a presadiť metódy masovej politiky a riadenia organizácií odborníkmi a úradníkmi.

3.1.3 Nový (ekologický) liberalizmus. Ďalšiu možnosť pre smerovanie environmentálneho a ekologického hnutia predstavuje liberálny prístup. Autori tohto smeru sú John Baden (ekonóm a odborník na využívanie prírodných zdrojov) a Garrett Hardin (biológ). Niekoľko rokov sa zaoberali definovaním tzv. racionálnych základov ochrany prírody. Výsledkom ich štúdie je vymedzenie vlastníckych práv, alebo predchádzanie nevýhod, ktoré prináša spoločné vlastníctvo. Tvrdia že, keď je pôda vo verejnom vlastníctve, každý sa snaží dosiahnuť čo najväčší okamžitý zisk na úkor celého spoločenstva, nedbajúc na únosnosť daného prostredia. Únosnosť prostredia definovali ako množstvo plodín, hospodárskych zvierat, dreva atď., ktoré možno pestovať, chovať alebo spotrebovať po celé generácie tak, aby sa nezničila schopnosť daného územia naďalej poskytovať tieto prírodné zdroje. Ako príklad tejto stratégie uvádza John Baden organizáciu Audubon society, ktorá skupuje pôdu v rôznych častiach USA. Väčšina týchto území sú zasvätené divočine, ale na niektorých je povolená ťažba ropy a zemného plynu alebo pasenie dobytká, aby zabezpečili príjmy pre organizáciu. Členovia environmentálnych organizácií chránia divočinu na verejných územiach a presadzujú tak vlastné záujmy pre zvyšok spoločnosti. Ak by popisované lokality prevzali ťažobné a naftárske firmy, z najväčšou pravdepodobnosťou by nebrali ohľady na prírodu a územie by zničili. Preto odkúpené oblasti združujú do systému chránených území, nad ktorými držia ochrannú ruku vybrané odborne spôsobilé environmentálne skupiny. Zároveň revitalizujú ekologicky

degradované oblasti úplným zamedzením prístupu pre ťažbu. Tie potom sprístupňujú pod dohľadom odborníkov schopných posúdiť možné ekologické poškodenie na jednej a zisky na druhej strane. Opísaná stratégia by mohla byť úspešná celosvetovo keby vlády úzko spolupracovali s environmentálnymi organizáciami. Popisovaný prístup má jedno úskalie, a to je, že odsúva do úzadia základné princípy hlbkej ekológie. Napriek tomu znamená silnejšie previazanie environmentálnych skupín s klasickou ideológiou rozvoja a ochrany prírodných zdrojov. Podľa Arne Naessa platí zásada, že *„všetci ekológovia a aktivisti ochranárskeho hnutia by mali byť politicky aktívny. Mnoho ľudí, ktorých životná potreba je žiť v prírode a pre prírodu, sa do politického života nijako nezapájajú. Práve to stojí v ceste politikom, ktorí sa snažia aspoň do určitej miery uspokojiť potreby ľudí, ktorí chcú našu planétu zachrániť. Na druhej strane je v ochranárskom hnutí veľa práce, ktorá nevyžaduje žiadnu politickú aktivitu, stačí len účasť vo voľbách“*³³. Problémom environmentálnych hnutí je aj skutočnosť, že v súčasnej dobe postupne klesá politický vplyv demokratických inštitúcií. Značný vplyv pri rozhodovaní majú mocné nátlakové skupiny. Taktiež nadnárodné spoločnosti môžu byť silnejšie než malé štáty a na národnej úrovni sú veľmi vplyvné odvetvia energetiky, ktoré majú tendenciu podporovať energeticky náročné projekty bez ohľadu na skutočné potreby. Aktivistickým skupinám neraz zostáva len pasívne sledovať a kalkulovať s procesmi mocenských štruktúr a využívať slabé miesta v ich projektoch na vytvorenie účinnej protireakcie. Naproti tomu, odporcovia hĺbkovej ekológie sa snažia nespojovať politiku s problematikou ochrany planéty pred devastáciou rôzneho druhu. Existuje tu silná tendencia tvrdiť, že všetko čo súvisí ekológiou je vedecké a obmedzuje sa na fyziku, chémiu, mineralógiu a pod.

Vlády všetkých zemí si najímajú expertov z celého spektra prírodných vied, len aby sa vyhli problému takej spoločenskej premeny, ktorá by umožnila racionálnu ekologickú politiku. V Európe sa preto stáva dôležitým heslom: „bojuj proti odpolitizovaniu ekológie“.

³³ NAESS, A.: Ekologie, pospolitost a životní styl, Abies 1993, str. 190

3.2 Význam etických a morálnych teórií

Teórie morálnych ekológov a ekofilozofov na rozdiel od predchádzajúcich aktivít environmentálne orientovaných hnutí ponúkajú riešiť skúmanú krízu globálne, celoplošne prostredníctvom vzdelávania, počnúc jednotlivcom, zmenou jeho myslenia končiac všeobecnou zmenou správania sa ľudí. Zmenou osobného prístupu antropocentrického na biocentrický. Cestu, ako dosiahnuť súlad a rovnováhu medzi jednotlivcami, spoločnosťami a prírodou ponúka „hlboká ekológia“, ktorú sme spomínali v prvej kapitole. *„Hlboká ekológia znamená prácu každého z nás na sebe, úsilie tkvieť hlboko v skutočnosti a vidieť seba samých neskreslene, takých aký sme“*³⁴. Touto prácou sa myslí pestovanie ekologického vedomia, schopnosť vnímať existenciu okolia, živého i neživého, a upevňovať vnútorné presvedčenie, že všetko je navzájom prepojené. *„Pestovanie ekologického vedomia, to je úcta a láska k tichu a samote a znovuobjavovanie schopnosti počúvať. Znamená naučiť sa celostnejšie vnímať, byť otvorenejší a dôverčivejší. Tento prístup je založený na predstave takej vedy a techniky, ktorá vylučuje akékoľvek vykorisťovanie“*³⁵.

Český predstaviteľ ekologickej etiky Erazim Kohák, vo svojich úvahách nabáda k tzv. dobrovoľnej skromnosti, šetrnosti a ohľaduplnosti voči všetkému živému. Nedáva jednoznačné odpovede na to, či byť vegetariánom, či byť proti jadrovej energii, či protestovať proti zoológickým záhradám alebo či vytvoriť zvláštnu politickú stranu, ktorá by zaujala jednoznačne zelené stanoviská.

Za dôležité považuje zvyšovanie ekologickej gramotnosti a podporu ekologickej účasti. Ako príklad uvádza už zaužívaný program recyklácie. *„Je možné, že najdôležitejší aspekt recyklácie nie je úspora surovín, ale zapojenie osobného záujmu občanov do programu ochrany životného prostredia. To však nestačí. Je zbytočné propagovať recykláciu, keď spoločnosť neposkytne alternatívy ani finančné úľavy v podobe*

³⁴ DEVALL, B., SESSIONS, G.: Hlboká ekológia, Abies 1997, str.23

³⁵ Taktiež, str. 23

„zelených“ daní.³⁶ Jeho učenie je založené na vnímaní a uvažovaní, pred vynaliezanim a konanim. Podstatou je podmienka trvale udržateľného spôsobu života. Snaží sa, aby si ľudia uvedomovali dôsledky svojej činnosti a vymenili doterajší každodenný rituál, ktorým prispievajú k devastácii, za taký, ktorý by bol prijateľný pre všetky formy života. V diele Zelená svatozář píše „ Som presvedčený a snažil som sa dokázať, že to, čo nás priviedlo na pokraj ekologickej záhuby je bezmyšlienkovitosť. Že ani ako jednotlivci, ani ako ľudstvo sme nedomysleli následky našich rozhodnutí. Mojou obvyklou metaforou je: otočili sme kľúčom v zapalovaní a nemyslíme na to, čo bude z výfukovými plynmi, alebo: budujeme jadrové elektrárne napriek tomu, že si nevieme poradiť z rádioaktívnym odpadom. To je to, čo si dnes nemôžeme dovoliť“³⁷

³⁶ KOHÁK, E.: Zelená svatozář, Praha 2006, str. 156

³⁷ Taktiež, str. 158

Záver

Civilizácia sa vlastným pričinením ocitla v bezprecedentnej situácii. Táto práca nám poskytla stručný náhľad na príčiny a dôsledky environmentálnej krízy, krízy spôsobenej človekom. Aj keď sa spomínaná situácia javí ako bezvýchodisková, existuje určitá nádej v podobe ekologických hnutí a environmentálnych organizácií.

V hypotéze sme si stanovili preskúmať vplyv týchto organizácií na zmenu v deštruktívnom procese páchanom na životnom prostredí. V teoretickej hladine sme popísali funkčnú schému organizácie, ktorá ak by spĺňala dané podmienky a pracovala na globálnej úrovni, ako protiváha nadnárodných korporácií s patričným vzdelávacím programom, mohla by byť úspešná. Splnením oboch podmienok by nastal proces, ktorý by z dlhodobého hľadiska mohol najskôr pozastaviť a potom zvrátiť environmentálnu krízu.

Ak túto hypotetickú organizáciu porovnáme s nami skúmanými organizáciami (a nebudeme brať do úvahy ich veľkosť, resp. aplikujeme ich lokálny záber na globálny), daný model nám poskytne prvé pozitíva. Prvé výsledky sa dostávajú v podobe zmien zákonov v prospech životného prostredia, revitalizácii postihnutých oblastí, organizácie si vďaka medializácii, mítingov a rôznych iných aktivít, ktorými sa dostávajú do povedomia, získavajú čoraz viac prívržencov. Tento fakt nám potvrdzuje našu hypotézu, aj keď markantnejších výsledkov sa dočkajú až mladšie generácie, nemôžeme poprieť správnosť tohto riešenia. Bohužiaľ, aj napriek prvým úspechom o zvrat, väčšina ľudí sa drží pôvodného konzumného spôsobu života. Rozhodujúcim krokom by malo byť vzdelávanie a výchova nových generácií podľa zásad a teórií morálnych ekológov.

Morálne a ekoetické teórie by sme nemali v dnešnej dobe odsúvať na vedľajšiu koľaj. Musíme ich v tejto súvislosti chápať ako výchovné apely pre budúce generácie, ako učenie, ktoré môže mať zásadný vplyv na zmenu myslenia človeka a jeho rebríček hodnôt pretože práve vzdelávanie sa môže stať kľúčovým aspektom k záchrane života na zemi.

Predkladanú prácu by som rád zakončil citátom, ktorý mi rezonoval v mysli počas celej doby, ktorú som jej venoval:

*„Dvadsiate prvé storočie alebo bude storočím ekologickým,
alebo dvadsiate druhé storočie už nebude vôbec..“*

H. Skolimowski

Bibliografia

- BAUMAN, Z.: Globalizace, Kalligram 2000, ISBN 80-7149-335-X
- BAUMAN, Z.: Úvahy o postmoderní době, Praha Slon 2006,
ISBN 80-86429-11-3
- DARWIN, Ch.: Cesta přírodovědce okolo světa, Bratislava 2006,
ISBN 80-8061-221-8
- DEVAL, B. ; SESSIONS, G.: Hlboká ekológia, Abies 1997,
ISBN 80-88699-12-6
- DIAMOND, J.: Třetí šimpanz, Paseka 2004, ISBN 80-7185-533-2
- DUBNIČKA, I.: Kultúra a environmentálna kríza, Nitra 2007
ISBN 80-8094-034-7
- FROMM, E.: Mít nebo být, Aurora 2001, ISBN 80-729-036-5
- GORE, A.: Země na misce vah, Argo 2000, ISBN 80-7203-310-7
- GORE, A.: Nepříjemná pravda, Argo 2007, ISBN 978-80-7203-868-8
- GRAY, J.: Marné iluze, Paradigma.sk 2002, ISBN 80-968603-1-3
- KELLER, J.: Až na dno blahobytu, Earth save 2005,
ISBN 80-903085-7-0
- KOHÁK, E.: Zelená svatozář, Praha 2006, ISBN 80-85850-86-9
- KORTEN, D.C.: Keď korporácie vládnu svetu, Paradigma.sk 2007,
ISBN 80-968603-0-5
- KRIVOŠÍK, J.: Slovenská energetika v číslach, Bratislava 1999,
ISBN 80-85453-31-2
- KUČÍREK, J.: Ekofilozofia včera, dnes a zajtra, Nitra 1995,
ISBN 80-8050-002-9
- LIPOVETSKY, G.: Věčný přepych, Prostor 2005, ISBN 80-7260-144-X
- LORENZ, K.: Osm smrtelných hříchů, Praha 1990,
ISBN 80-200-0842-X
- LORENZ, K.: Takzvané zlo, Academia 2003, ISBN 80-200-1098-X
- LOVELOCK, J.E.: Gaia, Abies 2001, ISBN 80-88699-18-5
- MEZŘICKÝ, V.: Environmentální politika a udržitelný rozvoj, Praha 2005
ISBN 80-7367-003-8

- NAESS, A.: Ekologie, pospolitost a životní styl, Abies 1994,
ISBN 80-88699-09-6
- SEED, J.: Myslet jako hora, Abies 1992, ISBN 80-88699-01-0
- SEILER, V.;SEILEROVÁ, B.:Človek-masmédiá- realita, IRIS 2008,
ISBN 978-80-89256-29-7
- SCHMIDT, H.: Sebezáchova evropy, Paseka 2003, ISBN 80-7185-561-8
- ŠIKULA, M.: Globalizácia – rázcestie civilizácie, Bratislava 1999,
ISBN 80-88848-46-6
- ŠMAJS, J.: Ohrozená kultúra, Banská Bystrica 2006,
ISBN 80-89057-12-8

Iné zdroje

- BOOKCHIN, M: The ecology of freedom, California 1982
- DUBNIČKA, I.: Civilizácia ako organizmus, Nitra 2005
- MADELEY, J: Veľký biznis, chudobný ľudia, dopad nadnárodných
korporácií na svetovú chudobu, Zed Books 1999
- MLYNEKOVÁ, M: Odumieranie ľudskosti, Zvolen 1998

